

Как би се представил пред аудитория, която въобще не те познава?

Като философ, преподавател, това е.

И веднага те връщам към годините в гимназията, по-късните години, непосредствено преди влизането в университета. Тогава имахте ли някакви интересни приятелски групи, някакви кръгове, компании...От какво се вълнувахте тогава?

Аз идвам от провинцията, а това има значение, защото в по-малък град като че ли темите на общуването са по-битови и като цяло сме се вълнували повече от приятелството, момичетата и училището. Ние все пак бяхме хлапаци.

Добре, а имаше ли любими автори, които си чел тогава или си открил?

О, аз съм чел всичко. Аз много рано започнах да чета и фактически през моите ученически години де-що беше поизлязло от световна литература, класическите неща – всичко изчетох. Но, разбира се, само български, които бяха официални издания. „Алтернативни” книги не са ми попадали, не помня такова нещо. Бяха ми любими тези, които са любими на всеки юноша – романтична литература, приключения, класика, разбира се. Не съм имал достъп до някакви изключителни книги. Първите книги, на които попаднах, малко по-странични бяха, когато вече бях аспирант и можех да ползвам фондовете на Народната библиотека, които бяха законспирирани. Засекретните фондове. Там съм чел, например, Георги Марков, чел съм частично руските емигранти – Солженицин, но това беше вече доста по-късно, седемдесет и девета година...

А имало ли е тогава, в гимназията, младежки „бунтове” или хулигански прояви?

Хулигански прояви? Мисля, че не. Имам някакви смътни спомени за дребни нарушения от типа на наказания за бягство от час, непослушание. Според мен има значение, че провинцията беше абсолютно заспала. Аз съм от Хасково. Град, който никога не е революционен, дори и сега. Ние знаем, че когато бяха тук протестите, там един човек не излезе на улицата. Може би петима-шестима от партийните групи. Като цяло, не си спомням някакви такива прегрешения, някакви идеологии, дистанции да е имало, ако това ме питаш.

А да се е чувало още тогава за лагерите, примерно, или за „възродителен процес”?

Интересното е, че спомените ми за това са не от ученическите години и гимназията, а от по-късно. Първите антисталински настроения, които обаче бяха официализирани, след Хрущов. Спомням си, че някъде първи или втори клас... много добре си спомням нашата нещастна учителка, класна. Тя беше събрала децата да им обяснява. Но това беше мероприятие на Партията отгоре. На децата, втори-трети клас, трябваше да се обясни колко лош е бил Сталин. И тогава се обясняваше за лагерите по някакъв много наивен начин. Какво могат да разберат децата? Класната обясняваше, че затварял хората, младите хора, в затвори, бил лош и разни такива квалификации.

А какво искаше да учиш, т.е. какво реши да кандидатстваш в университета тогава?

Винаги съм искал да кандидатствам философия. Аз бях в техническо училище, в техникум по електроника.

Това е престижно.

Престижно беше. Ние бяхме единственият випуск с конкурс, с изпити по математика, по български. След нас нямаше такъв випуск. Бяхме, мога да кажа, подбрани хора, но самата материя ме отчужди, с всичките му технически термини и математики. Най-интересни ми бяха часовете по история, по философия. Тогава няхаме философия, то се казваше отечествознание. И си спомням, че учителят ни беше, ако не забавен, то в някакъв смисъл интересен. Като цяло хуманитарните дисциплини бяха добри. Още тогава се зарекох повече да не стъпвам в техническата област и съвсем целенасочено си кандидатствах на първо място философия.

Какви ти бяха първите впечатления от курса?

Бяхме приети 15 момчета и още толкова, може би, момичета, а курса завършиха над 90 човека. Непрекъснато прииждаха отнякъде. По едно време прикрепиха към нас десетки хора, които бяха започнали да учат в Симеоново, в школата на полицията, от другаде също дойдоха, от стари курсове и завършихме огромен курс. Какви ми бяха впечатленията? Първо, намираш си приятели, най-напред от твоята черга, по-нататък виждаш и други хора. От някои съм се възхищавал, заради знанията, заради родовете, семействата, възможностите, които са имали, но постепенно, нещата си отиват на мястото. Започваш да ги изпреварваш в собственото си култивиране, тъй че някъде към края вече от никого не се възхищавах.

А в този курс имаше ли лидери?

Лидерство – не, но към края на следването, това е било 78-79-та година, вече се прокрадваха малко или повече различни мнения. Като че ли започнахме по-самостоятелно да мислим. Аз си спомням такива истории, когато, особено в семейна обстановка, на студентски събирания, сме си позволявали да реагираме по някакъв начин, но както всички българи, общо взето, на маса.

А преподаватели, които са били авторитети, авторитетни фигури?

Моите авторитети са били само професионалисти. Ако ме питаш за авторитети в смисъл либерални философи или преподаватели, които са мислили по-различно... Тези, които са ме увличали, са били най-добрите в областта. Покойният Иван Стефанов, историкът на немската философия - той ми беше кумир. Аз винаги съм се движел като кученце около него, следейки заниманията ми да са в областите, които той преподаваше. Другите преподаватели не мога да си спомня.

Иван Стефанов правил ли е тогава кръжок върху Кант? Това се появи в интервюто на Деян Деянов като информация.

Да. Аз съм участвал в тези кръжоци непрестанно. Всъщност, не той. Иван беше плах човек и винаги беше плътно под сянката на Елена Панова, която беше титулярка на дисциплината. До много късно той не беше станал и доцент, въпреки че, според мен,

беше по-добър многократно от самата Панова. Самата тя всъщност започна да създава такива кръжоци и то не върху немска философия, а върху философията изобщо на Новото време. Нямаше кръжок точно по немска философия, не помня такова нещо. Той Деян може да ги твърди тези неща, но аз съм бил вътре.

Не, той твърди, цитирам ти буквално от интервюто на Деян: „Трябва да има пет идиота, които да искат да четат „Критика на чистия разум” или да се занимават с Кант“.

Имаше пет идиота, не само пет, имаше много повече. Джими Гинев, примерно, беше тогава един от тези пет идиота, имаше доста хора. Аз мисля, че тези групи бяха от около 10-15 човека. Тя ги организираше, по-скоро тя оторизираше Иван да ги прави, като по-директно занимаващ се. Организираше ги по-скоро юбилейно, примерно, тази година има юбилей на Спиноза, тази на Шелинг, тази на Кант. И всяка година този общ кръжок по история на философията се занимаваше с един или друг автор. И оттам, фактически, си подбираха и любимите си студенти.

Доколкото знам, за да има кръжок, от едната страна е преподавателят, но трябва да има и отговорник – от страна на студентите.

Аз не мога да си спомня бях ли такъв или не, може би съм бил известно време, но това беше доста отдавна. Пишихме много, всяка седмица имахме общувания, но бяха академични, бяха действително по материи от големи, тежки философски трудове, тъй че нямаше нищо политическо в тях. Тематиката, която обсъждаме сега – „алтернативни” или „субкултурни” младежки движения, даже и те можеха да се привидят като съвсем официозни, легитимни. Примерно, какво значи Марксов семинар? „Марксов” семинар означава, че се занимаваш с един от класиците на теорията на социализма и комунизма. То самото му име вече като че ли очертава, че сме били в рамките на някаква правоверност. Факт е обаче, че в рамките на тези така наречени семинари – може би на „Синтез” съм бил един-два пъти – се обсъждаха странични проблеми. Неортодоксално, недогматично и, в някакъв смисъл, периферни на онова, което е идеологическото ядро. „Марксовият” семинар при нас беше по-скоро опит за облагородяване на Маркс с някакви други философи, т.е. някакви форми на неомарксизъм на българска почва във връзка със, да кажем, феноменологията, социологията на Бурдийо и т.н. Това е доста късно. В началото започна по-скоро като една староревизионистична групичка, която изкопава по-критично настроени марксисти като Резанов, като някои от руските емигранти. Мамардашвили, но Мамардашвили имаше по-особен статус, някои от руските логици, дейностици и т.н., Щедровицки си спомням. Те бяха, ако не забранени, то трудно се намираха. Книгите им излизаха в изключително малък тираж, тъй че в рамките на този Марксов семинар се обсъждаха, мога да кажа, някакви странни за догмите варианти на марксизма.

Значи ти си започнал още когато е бил в 62 аудитория?

Точно в 62-ра аудитория започвах. Там бяха Деян, там идваше Андрей още в началото. Там идваше Георги Димитров по едно време. Кольо Коев малко по-късно си спомням. Пунчалов, Кюранов още от началото. Това беше т.нар. „Марксов семинар“, който се провеждаше в 62-ра в университета. По-нататък се появиха и странни фигури като Богдан Богданов, например, който внесе някаква съвсем друга парадигма с античната философия. Започнаха да се появяват и други. Тогава той, според мене, се разми.

Той се е размил още преди този разрыв, преди Гьолечица, така да се каже?

Аз мисля, че се поразми, защото влязоха хора хуманитари отвсякъде. Създателите се идентифицираха като марксисти и социолози, като социално ориентирани, критиците. Те са марксистка критическа теория, каквото и да значи това. Там критическата теория значеше теория, която не е против социализма и която иска да променя обществото към по-добро. Като се появиха други хуманитари, семинарът се разми. После го замести, естествено, Гьолечица. Той се прехвърли на Гьолечица и тя го изяде. Когато започна първата Гьолечица, то си беше мероприятие, спонсорирано от ЦК на Комсомола. Освен да се намерят пари, убеден съм, че имаше хора, които бяха там и за да подслушват. Имам един спомен, някъде втората-третата година - не, може би малко по-нататък, защото то минаха над 25 години. Аз от тези на две не съм бил...та, исках да ти кажа, че се следеше да върви правомерно. Първата година тематиката беше почти изцяло марксистка. Спомням си, че първата година излязох с два доклада, всъщност с доклад и съобщение. Единият беше върху марксовите идеи за времето, а вторият беше „Маркс и проблемът за занаятите“, а след това минах върху занаятчийството като идеален такъв романтичен модел. И втора, и трета съм бил с такива теми - или Маркс, или неомарксизъм. Спомням си, че съм чел Лукач. И имаше хора, които, според мен, бдяха за чистотата. На една от срещите, може би трета-четвърта година, Андрей Райчев се беше хванал за главата, защото Красимир Делчев беше направил анализ на социализма през призмата на български поговорки. Първата, с която започна, беше „Мижи, да те лажим“. Това си спомням, но бяха все такива и Райчев каза: „Боже, Боже, тоя ще ни докара беля! Трябва да го изгоним, защото ще стане...“. Имах чувството, че тези, които са го организирали, най-много се плашеха, защото те ще пострадат.

А как се канеха хората?

Канеха се винаги достатъчно представителни лица, които да го легитимират, примерно Петър-Емил Митев, Иванка Апостолова, която бе шеф на катедра, и мъжа ѝ. Тя в ЦК имаше нещо, някой работеше от тяхното семейство там. Имаше такива руски философи, съветски по-точно. Съветски, но от новата вълна, които бяха по-хуманитарно насочени. Подорога си спомням, много добър беше, дори и сега. И някои други, които съм позабравил.

Вярно ли е, че заседанията са били денонощни?

Така беше. Интересно е, защото ме питаш как са се подбирали хората. Аз бях тогава вече докторант или аспирант. Подбираха се, първо, онези, които ходят на „марксовия“ семинар. Всичките, абсолютно всичките и групи, които се въртяха около тях, повече или по-малко периферни. Андрей работеше с Вальо Дишев, още си работи и сега, даже в Пловдивския университет води упражнения. Деянов и Лили са били близки с мене и с Петя. Имаше една голяма и много силна група току-що завършили студенти, но вече докторанти или млади асистенти като Светльо Малинов, който сега е европейски депутат, Владо Градев. Повечето бяха или философи, или социолози. Нямахме други, в началото нямаше.

Не е имало филолози тогава, ами Миглена Николчина?

Миглена Николчина беше специалист към нашата катедра и идваше по тази линия. Като цяло младите от катедрите по философия, като изключвам двама-трима... Може би Андонов идваше, но аз все си мисля, че Андонов започнаха да го викат по-късно, но младите аспиранти, младите асистенти – те идваха. То беше нещо като „група на младите”. Може да е имало такъв замисъл - никъде другаде по това време нямаше да видиш толкова много млади хора. Второ, тематиката беше, разбира се, по-свободна, разчупена, въпреки една-две години „марксов“ семинар. Спомням си даже първата година Деян Кюранов в 12 часа през нощта чука на масата и казва: „Да станем една минута и да помълчим, навършват се точно (ако е било 80-та и някоя) не знам си колко години от смъртта на Рязанов”, един такъв марксистки критик на ортодоксалния ленинизъм, и ние ставаме и си мълчим. Аз не бях го чел въобще. Понеже навсякъде другаде имаше някаква невъзможност да говориш, не ни стигаше времето. Обсъжданията бяха много интензивни. Докладите си бяха премерени по колко на ден, но тъй като на всеки му се говореше, всичко траеше много дълго. Това е едно от малкото места за свободно говорене и се говори, и непрекъснато се коментира, и някакви стават, пък се борят с други. След втората-третата година се образуваха фронтове на „хуманитарите” срещу „марксистите”, така ги наричаха.

А постмодернисти имаше ли тогава?

Нямаше в началото. Няколко години ги нямаше. Изплъзна се тогава властта на Деяновците, изплъзна се. А по тяхно време имаше непрестанно говорене, коментиране, не стигаше времето и се правеха нощни сбирки с по две-три съобщения. До два-три часа, след което се пиеше, разбира се, без това не можеше, защото не само работата увеличаше, то и като място, на което можеш да правиш общо взето всичко. Пиенето, пушенето - пушеше се вътре - пиенето, пушенето, говоренето, ухажването на жените, после вечерните купони, т.е. това беше някаква, как да го кажа емоционална и неистова среща, някаква форма на социална инициация. Да излезеш и екстазно да правиш нещо, което всички сме го чакали с нетърпение. Имаше си списъци и който не попадеше в тях страдеше, но това е.

Кои бяха „хуманитарите”, най-напред?

Цочо, да, може би Цочо. Появи се после Ивайло Дичев. Ивайло започна да ги влачи. Отвън. После Кьосев започна да влачи своите, но той влачеше по-скоро негови докторантки, онези с които си работи. Но Ивайло започна да вкарва, според мен за първи път хуманитари от всякакъв тип. Той докара Ангел Ангелов. Иван Станев, режисьорът, докара Иван Станев. Докара художници. Вовата, Владислав Годоров го докара от ВИТИЗ. Там започнаха да се появяват и други, от филолозиите някакви хора, които ги покани Богдан Богданов! Богдан беше много често. Цочо! Може би Цочо докара Богдан. Ние тогава не знаехме, че Богдан е ченге, нали, но той сто на сто е следял какво става. Богдан дори в една от т. нар. „Гюлечици”, която беше изнесена в Костенец, защото имаше ремонт, ни заведе в някаква тяхна семейна вила, спомням си нещо смътно. После се появиха и художници и така кръгът се разшири много и те постепенно започнаха да заглушават „марксовите” хора. Започнаха спорове между „марксовите” хора и „хуманитаристите”, после и хуманитаристите се разцепиха, защото от началото се появи с Цочо и Калин. Калин на първата или втората се появи и направи фурор с неговите сугестивни изпълнения. Той започна с по-скоро културологични неща върху, да кажем, Просвещението. Не знам какви теми, но общи, след това започна със Средновековието, а накрая вече директно мина към

теологически текстове. Тогава пък около него, Каприев и няколко други субекта се оформиха теологически кръгове и хуманитаристите се разделиха на „средновековници” и „постмодерници”. Винаги е имало едно такова спречкване. А Марксовия семинар въобще си отиде. След промените, то е ясно, нямаше вече кой да го организира, освен университетът. И тогава не можеха да го контролират нито Андрей, нито Деянов, нито Бунджулов. Не можеха да контролират кой да бъде, кой да не бъде. След като вече и организацията, и парите идваха от университета. И тогава, най-вече около Цочо, се заформи, така да се каже групата, която правеше списъците. Винаги е имало списъци. Макар че това нещо, трябва да ти кажа, никога не е било закрито.

Както понякога се мисли, че това е елитарно място...

Не, не е било закрито. Който иска, може да дойде, но нямаше места в хижата. Трябваше да си наема някъде другаде наоколо, ако намери, или да спи по някакъв начин нелегално. Понеже беше наистина елитарно в някакъв смисъл и друго такова нямаше в България, имаше хора, които за един ден дойдат, слушат и се прибират вечерта. Елитарно, какво значи елитарно? Освен в СУ къде другаде може да има млади хора и някакъв кръг - в художническите среди, разбира се. Появиха се и художниците, и от „Градът” се появиха за малко. Появиха се после и от филолозиите, и така.

Правили ли сте опити да върнете „марксистите” обратно? Канили ли сте ги пак да идват, след като са се отказали?

Винаги е имало, така да се каже, някакъв дълг, форма на респект. Никой не е забравен. Деянов е канен редовно, винаги. И не само Деянов. А, сега си спомням много добре, около тоя семинар беше Емил Коен. И Фотев. Фотев беше в началото много плътно, после престана да идва, но и той поостаря. Не е имало е реванш, но те сякаш установиха, че говоренето става все по-свободно и не толкова свързано с марксизма или с политика, по-хуманитарно, и не се чувстваха в свои води. Бунджулов сам напусна...

Разривите са по-сериозни вече, макар да мисля, че Деянов е близък с много от тях, но по друг начин.

Деянов като патриарх го държим, макар че би следвало по-скоро да е Андрей Райчев, или Бунджулов, които първи откриха, така да се каже, тази традиция.

Те, може би, по-скоро са я направили възможна, защото тогава са били на добри позиции или?

Ако говорим за Андрей Райчев, да, може би, той беше от Института по младежта.

Много често се появява един спомен как Райчев изнася доклад, в който обясня, че вече интелектуалците трябва да отидат на боклука.

Да, това е редовна теза. Тя не е изнасяна само веднъж, а е от много години. Фактически той започна да я лансира веднага след промените - че всъщност интелектуалците са обгрижвани, ухажвани и отглеждани от Партията и че те са имали място именно при социализма и след това „дивият капитализъм“ просто трябва да ги елиминира тотално.

Това вече от позицията на все по-странящ от тези неща човек, със собствен бизнес. Това е теза, която е дразнила много хора и сме спорили, но наш Райчев не се дава, той си остава с убеждението, че е победил, въпреки че престанаха да му вярват. Всъщност, ако говорим за „алтернативност“, „алтернативно“ място си беше. Няма начин да не е. Става въпрос за хора, които в никакъв случай не можеш да ги вкараш в калъп. Един, може да се каже, един бъдещ „резервоар“ за сегашната хуманитаристика. Сега се появиха нови хора, но особено тези години - 89-та и донякъде първите години на прехода това сякаш си беше най-елитното място, даже със завист се говореше: „Ей, тия отиват там“. Това, което е също много характерно е, че още от началото имаше квота за студенти. Винаги е имало студенти - четвърти курс или пък младички аспиранти. Особено по-късно вече задължително се водеха поне 5-10 човека, които са най-добри, според подборката на Цочо, на Стоян Асенов, на Кьосев – хора, които се мислят за не просто амбициозни, но талантиливи. От вашата катедра идваха много хора, ти знаеш също, нали...

А ти в кои приятелски кръгове си бил, в смисъл покрай Гьолечица по-скоро? Къде те определяха в началото – към социолозите или към групата на Средновековието?

В никакъв случай към средновековните, в началото по-скоро към социолозите. Да не забравяме, че аз дълго време бях асистент на Петър Митев по проблемите при класиците, които после Георги Димитров ги взе, т.е. „Социологически проблеми в трудовете на класиците“, водех упражненията. На Маркс, на Енгелс и т.н. после я махнаха тази дисциплина някъде 83-84-та година. После и аз се еманципирах и започнах да чета това, което винаги съм можел по-добре - история на философията, а вече и разни чисто авторски концептуални трудове. И тъй като проблематиката стана всеки каквото иска да си говори..., докато в началото сякаш се опитваха да я канализират. Някъде от десетата година, каквато и да беше темата, всеки си говореше каквото си иска и каквото работи, стана много свободно и това отблъсна някои от адептите на чистата проблематика. Вече беше съвсем различно. Алтернативността, както казах, беше по-скоро младежка, интелектуална. Образува се нещо като кръг. Той може да не е скрепен, но си е духовен кръг, едно не точно езотерично, но все пак относително затворено, избрано общество. Това създаваше чувството, че си малко в привилегирована позиция. Там след 3-5 години, особено като паднаха, можеше да се чуят всякакви критични доклади, но в началото не беше така.

Това ме връща към въпроса чувствали ли сте са на Гьолечица следени, подслушвани?

Мисля, че да. Мисля, че имаше хора, които това си им беше и грижата. Сега, кои са те мога само да гадая, значи възможно е да излязат или да са излязали досиета на този, на онзи. Ти знаеш, че на Каприев излезе досие, а той си беше редовен, но едва ли ... По-скоро ми се струва, че е имало някой от „марксовата“ група.

Те обаче открито са заемали високи позиции, например, Бунджулов е на много висока в Комсомола.

Това не е точно следене, а по-скоро, бих казал, някаква форма на пазене да не се дочуе и да не излезе, че това е сборище на противници на властта. По-скоро една превантивна грижа, без да е санкционираща или някакви такива, да те дебнат като полицаи какво

казваш и да ти забраняват, нямало е такова нещо. Но все пак се усещаше, че има предпазливост. Но то имаше самоцензура, разбира се. Самоцензурата в тези кръгове е много, бих казал удобна, много възможна. Тя е лека, тъй като могат да се обсъждат абстрактни неща. Примерно, един Калин, ако дойде и говори за религиозната култура на Средновековието, това може да мине просто като исторически текст или като културологичен текст, въпреки че, от друга страна, може да бъде мислено и като пропаганда. Аз мисля, че те някъде правеха отчети за това. Не просто мисля, убеден съм. Имам спомен, че първата или втората година трябваше да се даде кой какво е чел.

В „Социологически преглед” е имало...

Не само в „Социологически преглед”, но и в „Народна култура”. Можеш да ги възстановиш, особено по-късните. Винаги се намираше някой, който да направи материал кой какво е чел, с какви теми. Но мисля, че в началото имаше и отчети, защото все пак се отчитат пари. Колкото и малки да бяха, отчитаха ги, но първото събиране беше платено изцяло. Аз не помня да съм плащал. Мисля, че Комсомолът просто си го плати първото.

А някакви култови истории? За атмосферата на Гьолечица да разкажеш нещо повече.

За атмосферата - това е постсоциалистическа инициация, някаква екзалтираност на възможностите и кръгът, който я изконсумира беше изключително, особено в първите дни, жизнерадостен. Всички са в приповдигнато настроение, общуват все едно, че строят нови градове и села. Някаква особена енергия имаше. Аз си спомням още дошли-недошли на първата Гьолечица, докато ни настанят багажите в стаите, всички хукнахме да играем футбол на едно заледено игрище, там в едни пионерски лагери. Валеше сняг. Мокри, два часа ритаме топка, нали, някакви безумия такива, от този тип. Култовите денонощни обсъждания в началото. Много, много тежки и никой не си ляга бе. Тези хора, си лягат само ако някой свали някоя мацка, тайно я изкара и я качи в стаята. Никой не си ляга. Стоят, пушат, пият, едни такива обсъждат. Светът беше наш. Деянов винаги беше организатор на тези неща. Аз там съм написал, това го помня, те го приписвах на Сивилов или на кой да е, ама това е моя фраза...Значи, след многократни изказвания на Деянов, нали, като свърши най-последно, аз написах на дъската: „Издеянихме и днес”- игра на думи, нали. Култови истории не си спомням. Ако искаш култови случаи, в смисъл смехории, Стоян Асенов ги знае много. Той има памет за такива неща, т.е. ситуативна памет. Той помни страшно много смешни неща. Аз съм участвал и в такива злепоставящи ме неща обаче не бих ги разказал сега... Тъй като беше младежка конференция, си имаше драми и караници. Караници, в смисъл жестоки обиди. Хората се обиждаха, заплашваха се. Кюранов няколко пъти заплашваше, че няма да стъпи, че ще напусне дали и не си отиде веднъж, защото не го разбирали добре. Той се обиждаше на „лош марксизъм“. Когато аз четох първата си статия за времето в трудовете на Маркс, аз го хуманизирах, говорих в крайна сметка за човешко време, а той: „Това не е Маркс! Това е Хайдегер!” Викам :”Хубаво, като е Хайдегер, Хайдегер.” Откъде ще го знам аз Хайдегер, не съм го чел, намерих там нещо. Имаше такива обиждащи се. А Деянов ни предизвикваше, защото той беше зациклил в Мамардашвили и марксизма и предпредицидни очевидности и това непрекъснато го повтаряше. Всичко пречупено през това. По едно време то дали не се вкара антимаковска, ами по-скоро антилогическа проблематика в стила на практическите логики на Деянов. Вовата вкара постмодерната проблематика със своеобразния си стил.

Вовата го вкара с неща, които звучаха абсолютно несъответно на досегашните, защото всички изнасяха горе-долу академични доклади. Знаеш как пише той - езикът и образите на постмодернизма. Покрай него после се появиха и други, та така.

Смяташ ли, че сега може пак да има такъв тип кръгове или времето се е променило драстично?

Чудя се, кое би могло да бъде в някакъв смисъл конкурентно на това събиране. Аз си мисля, че и сега Гьолечица няма конкурент, независимо от всичко, просто защото тя набра особена рутина и традиция и се превърна в университетски тип общност и събитие. Освен това, има още хора, които държат ореола на това време. Няма да се върне, в смисъл, че тя не може да бъде вече „алтернативна” на никого и нищо. Една фейсбук общност, предполагам, може да й съперничи, както се вижда и в различни форуми, т.е. в този смисъл не би могла да бъде „алтернативна”. Може да бъде смислена в друг аспект, за създаване по-скоро на общност, на място, където се създава общност. Там винаги може да се генерират нови и нови поколения, които се сближават по този начин и правят следващото и следващото събиране, да го наречем, „котило на интелектуалци”. После, тя вече няма тази острота, както навремето. Тематиката стана по-абстрактно хуманитарна и едва ли може да се върне това, което беше. Виж сега, там се отиваше в крайна сметка с чувство, че ставаш малко или повече свободен. Свободен, в своя общност, свободен да говориш важни за теб неща. Сега ги няма и насоките, и програмите, няма това, няма онова...

А чувство за йерархии, академична йерархия?

Аз не бих казал, че ги имаше толкова. Това е място, на което проговаряш на „ти” с твоите големи преподаватели, които уважаваш. Примерно, аз съм си говорил с Фотев и други като него, които иначе мислиш за недосегаеми. Едва ли би се върнала подобна форма на общуване.

А бил ли си в някакви други кръгове? Ти каза, че „Синтез” си посещавал един-два пъти...

Един-два пъти ходих, но нещо се разочаровах, защото така и не можах да разбера за какво се събират. Спомням си Владо Левчев. Там имаше хора от Института по социология, неизвестно защо, Мария Желязкова, мисля. По едно време беше докаран покойният Вили Кавалджиев, нахулиха го, защото той се изказа нещо остро, това е било явно някъде в началото на Промените, срещу комунизма – и някой му каза: „Абе, ние знаем какви пари взимаш от Английската гимназия за твоите концерти и изпълнения, недей да се хвалиш...”. Аз там не съм се чувствал добре, не съм бил в свои води, защото не съм имал какво да кажа. Те бяха, повечето, поети, хора на изкуството. Докато тук все пак тежеше философията. И сега продължава. Мога да кажа, че, ако има философска общност, философска, а не хуманитарна, тя е там. Фейсбукът не можа да я замести. И сега продължава да е така. Това показва, че този тип духовност е от друг характер. Тя е дълготрайна. Тя е отвъд промените на времената. И това я е съхранило, ако питаш мен, защо и сега продължава. Не защото Цочо е жив, както някой ще каже. Продължава, защото философската парадигма крепи по-трайни общности. Ако беше само някакво политическо или алтернативно говорене, щеше да се разпадне като „Синтез” и всички други, които бяха около „Синтез”. Любопитно е също, ако питаш за тия работи, защо трябва да се отделяш на майната си? Защо трябва да отидеш в

планината, за да го правиш? Ето това е също интересно, защото – какво пречеше, примерно, петдневна конференция в някоя зала. Защото това е синтетично, то е общ дух и то не само в говоренето, ами и в ежедневните неща. В радването на нещата, на живота. Това беше важно. Не мога да каже, че съм бил приятел с всички, но чувството за една радваща се на себе си общност го имаше, но... после се разпадна полека-лека и този ентузиазъм изчезна.

Значи не си спомняш за други кръгове?

Не. Ти, ако мислиш, че можеше да намериш много. Трябва да отидем при политзатворниците от това време...

Разказвали са ми за школи в Приморско и Варна, които, струва ми се, са били на филолозите.

Имаше една поредица в Приморско, школи за млади учени, организирани от БАН, където обаче попадаха, така да се каже като „извадка”. Извадка от Университета, от БАН, от Института на младежта на Петър Митев и задължително относително официозни лица. Имаше някакви семиотически събирания във Варна по едно време, но това не може да се сравни. Това беше наистина най-емблематичната интелектуална общност в онези години. Ако са били 30, сега е 2014, значи 84-та или 83-та е започнало всичко, когато бях трета или втора година докторант.

Смяташ ли, че тогава е имало, и Гьолечица е била съответно лице на някаква „университетска култура на прехода? Това е теза на Кьосев.

Не, не мисля. По-скоро, аз мисля, че със самото зараждане... Ние не сме тръгнали с някакви откровено алтернативни идеи, или като борци за правда, да правим Гьолечица, място, където няма да ни подслушват. Такова нещо няма. Гьолечица беше конструирана елитарно, отгоре надолу. Гьолечица не беше конструирана по признака „другомислещи”. Тя беше конструиране по признака, да речем, вяра в таланта ти и в това, че си кадърен в тази или онази област. И кой определяше кой е талант – дваматрима, в началото, т.е. тя си беше така конструирана, поне в началото. Интердисциплинарността дойде впоследствие. Тя дойде със Сашо. Тя дойде с Ивайло Дичев. С Вовата. Да не говорим, че в първите години, когато се натрупаха един куп от тези, от т.нар. „художествена интелигенция”...Ивайло ги докара отнякъде, 10-15 души. Аз трябва да ти кажа, че на голяма част от тях ние гледахме с известна досада. В смисъл, че хора, занимаващи се с тежки материи, философи,... и изведнъж идва някой и ти обяснява за изложби, за концепции за театъра или нещо такова, т.е. не ни достигаше теорията в тоя тип хора и аз лично съм се дразнил. То добре, че Сашо е концептуален терминатор, та тези, които ги води последните години са някак си адекватни на философския дух. Но по едно време, особено с Дичев, бяха дошла шарения. Това си беше вече снобската претенция, че трябва да има сборище от всички кръгове на интелигенцията.

Аз за това казвам „университетска”, а не култура на прехода въобще.

Това не се прие добре. Поне, аз го мисля. Не се прие добре и си се върна към университетската интердисциплинарност, но която е споена от теории, от дисциплинарна, така да се каже, връзка между науките. Това не е просто да ти дойде

някой и да ти говори за картини. Затова сега няма нито един художник. Докато, примерно, хора като Ангел останаха, но той е съвсем различен.

Ето това е интересно, ти казваш по силата на таланта и на някакъв хуманитарен профил и всичко останало, но факт ли е, че повечето хора, които са на Гьолечица, бяха и на протестите, и то след деполитизацията?

От първите, които бяха на Гьолечица, някои не доживяха въобще...

Що и Кьосев, и всички...бяха на протестите.

Имаше един великолепен учен, Петър Петров, от Русе. Великолепен. Той почина от рак. Неговите текстове бяха все едно четеш есетата на Бард. На такова ниво. Изящни работи. Николай Михайлов, който го докара Калин по едно време, когато бяха „трите влхви”, създаващи ДСБ-то, нали, той, Николай и този, който после се отметна... журналистът, Явор Дачков. Аз ги наричах „трите влхви”, защото са религиозни, всички завършили нещо теологическо и подклаждащи някакви идеи на Костов. Николай не беше въобще доволен. По същия начин, по който Николай реагира на протестите през лятото, по същия начин не беше доволен и тогава. За него това беше „глезна ерудиция”, това беше разбита и разложена интелектуалщина без ценности, разбирай ценностите - по вертикала към Бога и морала. Въобще му се виждаше нещо, така да се каже, външно. Той казваше за Кьосев – спомням си го чудно, седи намръщено и вика: „Този човек може да преподава във всеки западен университет обаче”- казва-„това не е това, което трябва да бъде”, т.е. няма ги дълбоките основания на живота. Непрекъснато нервен и мрачен. Единствено, когато Владо Теохаров стана и изнесе доклад за надеждата, който беше върху протестантската екзистенциална философия, и говори за надеждата като „жажда за осъществяване” и разни такива дълбоки трансцендентни работи, за битието и за Бога... „Е, това е!”- тогава само беше доволен. Аз, понеже го познавам, викам „Николай, ти сега какво? Ти си дошъл тук да ми се правиш на „Рицаря на печалния образ”, непрекъснато стоиш и страдаш, и се разочароваш...”, т.е. се разочарова от интелигенцията. Това, което я събра Гьолечица, беше обратното – лекота. Събрали се хора с лекота. Никакви напътствия, с изключение на това, че имаше тематичност. Но, събрани с тежката грижа да сменят правителство или пък да променят света – нямаше това нещо. Защо алтернативността трябва да е винаги революционна? Тя може да бъде и в области, които са свързани с душевен комфорт, с някаква свобода, която получаваш. Там не сме ходили да развяваме байраци. И това, че запази едно теоретично ниво, една непопулярна рефлексия, това я съхрани, защото иначе можеше от алтернативно да се изроди в лозунгово сборище. Аз съм викал на сватби „Долу комунизма!”, ама това нищо общо няма с „алтернативността“.

Благодаря ти. Ако сме пропуснали нещо важно да кажем...

Ами, какво да пропускаме...Ако на всяка цена се опитваме да измъкнем от това алтернативност.. Сега, Сашо е прав, че в момента, в който се вместиха и се намесиха и преподавателите от други факултети, не само от Философския, тя започна наистина да става интердисциплинарна, защото се приспособява към публиката. Ти имаш пред себе си публика – знаеш каква, и вече ти трябва да намираш мостовете. Отпаднаха постепенно тесните професионалисти, отпаднаха, включително марксистите. Останаха, така да се каже, по-широко скроените.